

О.М. СВИДЕРСЬКА

УДК: 94(477.43/.44) «19»: 338.43

РОЛЬ КООПЕРАЦІЇ У РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ПОДІЛЛЯ ТА ПІВДЕННО-СХІДНОЇ ВОЛИНИ У ДОБУ НЕПУ (1921-1929РР.)

Розглядається місце та роль сільськогосподарської кооперації у розвитку селянського господарства.

Ключові слова: сільськогосподарська кооперація, неп, кооперування господарств.

Рассматривается место и роль сельскохозяйственной кооперации в развитии крестьянского хозяйства.

Ключевые слова: сельскохозяйственная кооперация, нэп, кооперирования хозяйств.

There were researched the place and role of agricultural cooperation in the development of peasant farm.

Key words: agricultural cooperation, NEP, cooperating farms.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Автори 20-х років М.М. Соболев[1], І.М. Подольський [2], І.І. Скалила [3], І. Батюк [4], П. Височанський [5], А. Сліпанський [6], присвятили свої праці висвітленню різних форм кооперації на селі, кредитування селянського господарства, розвитку контрактації тощо. Вони вивчали історію кооперативного руху в Україні, види кооперації, чисельність і соціальний склад учасників, вплив кооперації на селянське господарство. Великий поштовх вивченню даної проблеми, у тому числі на регіональному рівні, дали праці В.В. Калініченка, зокрема його монографічне дослідження індивідуального селянського господарства [7]. З'ясовано вплив непівської моделі аграрних відносин на економіку села, розвиток сільськогосподарської кооперації, заходи держави щодо деякого піднесення селянського господарства.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є визначення впливу

сільськогосподарської кооперації на розвиток сільського господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження. З початком революційних аграрних перетворень Радянський Уряд, враховуючи диференціацію у розподілі реманенту серед різних прошарків села та занепад промислового виробництва в країні, став на шлях організації державних установ, які б могли передавати у тимчасове користування трудящим селянам прості і складні знаряддя праці. Передбачалось, що основним фондом таких установ при земельних відділах Рад, або радгоспах стане реманент, конфіскований у поміщицьких маєтках і великих куркульських господарствах.

Велике значення для розвитку селянського господарства в роки непу мала сільськогосподарська кооперація. Сільськогосподарська кооперація розвивалася у різних формах. Низова мережа складалася з універсальних товариств, що виконували кредитні, збутово-постачальні та виробничі функції, і з

спеціальних (фахових) товариств, що охоплювали окремі галузі сільського господарства.

Сільськогосподарська кооперація спряла відбудові та широкому постачанню в селі. Основну масу членів кооперації становила біднота, на долю незаможників припадало 55% всього сільського населення. Щодо незаможних селян, то вони становили незначну частину населення, яка також прагнула скористатись вигодами кооперації [8, с. 13]. Наприклад, селянки Медух Марія та Процькова Явдоха з с. Шидловець пишуть до товариства СОЗ «Спільна праця»: «Просимо вас приєднати нас до вашого товариства, тому що ми переконались, що вийти з тяжкого становища можна тільки через об'єднання, причому додаємо, що будемо коритися та виконувати всі постанови загальних зборів та всі вимоги статуту [9, с. 16].

Характерною особливістю відбудовного періоду подільського села була широка діяльність споживчої кооперації та інших її форм. На 1925 р. на Поділлі нараховувалося 1028 різноманітних кооперативних господарств [10, с. 164]. До кінця 20-х років у кооперацію було залучено більшу половину селянських господарств регіону. У шести районах, як зазначалося у звіті «Про стан роботи серед сільського населення Проскурівського округу» за перший квартал 1927 р., було кооперовано 1388 людей, серед них – 1277 чоловічої статі, 111 – жіночої, 17 членів партії, 699 бідняків, 657 середняків. Створено 5 сільськогосподарських кооперацій у селах Гречани, Зелена, Бубнівка, Мацьківці, Олешківці [11, с. 89].

У Кам'янецькому окрузі станом на 1 квітня 1929 р., було організовано 24 садово-городніх товариств з кількістю 1101 фізичних членів. З них по соціальному стані було: бідняків – 733 або 67%; середняків – 323 – 29%; заможних – 12 – 1,9%; інших – 33 або 2,1% [12, с. 5]. Разом по окрузі в 1929 р. було організовано 163 скотаро-молочних товариств, 130 – птахівничих, 36 – садівничих, 11 – бурякових [13, с. 67].

На селі кооперація починає займатися заготівлями сільськогосподарської продукції шляхом контракції. Якщо в 1925 р. було заготовлено зерна лише на 55,4 крб., шкірсировини – 206, сала – 35,2 крб., то наступного року заготівельна діяльність значно активізується. Закупівля сільськогосподарської сировини проводилася виключно через СЕСТ. У Кам'янці, Дунаївцях, Балині, Чемерівцях створюються власні перевалочні пункти. Уже в жовтні-листопаді 1926 р. було заготовлено продукції на 196,2 тис. крб., через перевалочні пункти – третину. Станом на 1 лютого 1927 р. на Кам'янецьчині кількість СЕСТ збільшилася до 265. Кооперацією були охоплені, по суті, всі села. Кількість пайовиків становила 36259 людей – 6,4 % загальної кількості населення. Серед пайовиків більше половини становили найбідніші прошарки населення. З метою розширення кооперування, майже всіма товариствами відраховано з чистого прибутку у фонд бідноти 8 тис. крб. Якщо в жовтні 1926 р. капітал пайовика становив 2 крб. 12 коп., то на перше січня наступного року – 2 крб. 55 коп. Колегія Кам'янецької окреспілки довела завдання всім споживчим товариствам до 1 жовтня 1927 р. збільшити капітал пайовика до 5 крб., що дало змогу краще задовольнити потреби населення в дешевих товарах.

У другій половині 20-х років обсяги споживчих товариств продовжують зростати. 1 березня 1928 р. на Кам'янецьчині було організовано машино-тракторне товариство «Червоний незаможник», яке об'єднувало 11 дворів-господарств. Пайові внески становили 10 крб. Загальна площа землі, що перебувала в користуванні товариства – 55,93 дес., до них долучалась ще орна земля – 45,93 дес. [14, с. 119]. На початку 1926 р. обсяг споживчої кооперації на Проскурівщині становив три четвертих від загального, а приватника – 43 %. І в наступні роки динаміка також змінюється на користь споживчої кооперації.

Машинопостачання на селі в 20-х роках йшло двома руслами – державним і кооперативним. На місцях була створена мережа спеціальних машинних або машинно-тракторних товариств для спільного придбання і використання техніки.

До користування складним реманентом могли вдаватися групи землекористувачів або заможні господарства, тому прокат його коштував дорожче. Так, прокатні пункти у Могилів-Подільському повіті весною 1922 року за користування плугом протягом доби брали 12,5 фунта зерна, бороною – 5 фунтів, розпашником – 10 фунтів, молотаркою – 2 фунти з кожного намолоченого пуда зерна, жаткою або косаркою – 2 пуди 8 фунтів в день і снопов'язалкою – 2 пуди 20 фунтів. Ремонт знарядь праці сплачувався користувачем у розмірі, визначеному губземвідділом [15, с.16].

За допомогою кооперації селяни серйозно поліпшували своє реманентне забезпечення. У 20-х роках сільськогосподарська кооперація організувала мережу машинопрокатних і зерноочисних пунктів. У 1927-1928 рр. в Україні діяло 1336 машинно-прокатних і 2122 зерноочисних пунктів [16, с. 46]. На території Подільської губернії на початку 20-х років діяло близько 90 прокатних пунктів [17, с. 2].

Помітне місце серед спеціалізованої кооперації займала птахівнича, що в 1929 р. нараховувала 671 низове товариство, котрі об'єднували 160,2 тис. членів або 3,5% наявних селянських господарств. Для заготівлі яєць створювались птахівничі кооперативи. По плану на 1925 р. Кам'янецький Птахосоюз повинен був заготовити 120 вагонів яєць, заготовив 116 вагонів яєць, або 96,6%. Причому 92,55% заготовлено через кооперацію (споживчу – 61,8%, сільськогосподарську – 30,8%, власним апаратом – 7,45%). Вся заготовка в окрузі 1925 р. вираховується в 38636 скриньок, з них приватні заготовачі – 27%, держторг – 16,9%, хлібопродукт – 6,2%,

кооптах – 30% [18, с. 12]. Загалом, за даними «Сільського господаря», кооперація охоплювала в 1925-26 роках 20% товарних лишків продукції селянських господарств, 1926-1927 рр. – 22%, 1927-1928 рр. – 11%, у 1928-29 – 16,8%.

В організації збуту сільськогосподарської продукції кооперація з другої половини 20-х років все ширше почала застосовувати контрактаційні угоди, котрі дозволяли контролювати і регулювати сільськогосподарське виробництво. Найчастіше угода підписувалася з земельною громадою, що сама перетворювалася в організацію кооперативного типу, і передбачала обов'язки останньої щодо виробництва і здавання певної продукції за заздалегідь встановленими цінами, а також забезпечення селянських господарств громади авансом у вигляді чистосортного насіння, агротехнічної допомоги тощо. Контрактація стала такою формою заготівлі, в якій злилися процеси кооперування товарообігу і виробництва, здійснювала перехід від простіших до складніших форм громадського об'єднання. Сільськогосподарська кооперація практикувала контрактацію з 1928 р. У 1928-1929 рр. в Україні було законтраковано 6,8 млн. га або четверта частина всієї площі посівів [19, с. 49].

Таким чином, кооперація в доколгоспному селі стала важливим чинником розвитку селянського господарства. Різними видами сільськогосподарської кооперації було охоплено до половини селянських господарств України. Умови дрібного товарного виробництва змушували селян кооперуватися в різних сферах господарської діяльності. Сільськогосподарська кооперація стала важливою складовою частиною процесу розбудови ринкових відносин в країні. Торгово-посередницька функція стала невід'ємною рисою сільськогосподарської кооперації з початком непу. Вона стала

головним постачальником на село промислової продукції виробничого призначення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Соболев М. Н. К вопросу о системе сельскохозяйственного кредита // Хоз-во Украины. – Харьков, 1924. – № 2. – С. 3-11.
2. Подольский И. М. Задачи учреждений сельскохозяйственного кредита на Украине и первые шаги их деятельности // Хоз-во Украины. – Харьков, 1925. – № 1. – С. 162-171.
3. Скалига Н. П. Про сільськогосподарський кредит, його завдання та організацію. – Харків, 1925. – 108 с.
4. Батюк І. Сільськогосподарська кооперація на Україні. – Харків, 1925. – 91 с.
5. Височанський П. Коротка історія кооперативного руху на Україні. – Харків, 1925. – 237 с.
6. Сліпанський А. Кредит та його роль у розвитку сільського господарства України. – Харків, 1928. – 167 с.
7. Калініченко В.В. Індивідуальне селянське господарство в період НЕПу: історико - економічне дослідження. – Харків: Основа, 1997. – 400 с.
8. Дудник Я.М. Що зробила радянська влада для сільського господарства протягом 1924-1925 рр. – Харків: Радянський селянин, 1926 р. – 134 с.
9. Державний архів Хмельницької області (ДАХО). – Ф.Р. 606. – Оп. 1. – Спр. 1. – 226 арк.
10. Хозяйственное строительство на Подолии. Отчет губэкономсовещания Украинскому экономическому совету. – Винница, 1923. – 380 с.
11. ДАВО – Ф.П. 1. – Оп. 1. – Спр. 196. – 143 арк.
12. ДАХО – Ф.Р. 303. – Оп. 1. – Спр. 9. – 53 арк.
13. ДАХО – Ф.Р. 303. – Оп. 1. – Спр. 41. – 141 арк.
14. ДАХО – Ф.Р. 697. – Оп. 3. – Спр. 1. – 176 арк.
15. ДАВО. – Ф. 46. – Оп. 24. – Спр. 368. – 64 арк.
16. Збірник узаконень і розпоряджень робітничо-селянського уряду УРСР. – Х.: Вид-во Нар. ком. юстиції, 1920-1924. – 215 с.
17. Кооперація на Україні в 1926-27 році: Статистика України. – Харків: ЦСУ УСРР, 1929. – XXII. – 126 с.
18. ДАХО – Ф.Р. 1688. – Оп. 1. – Спр. 16. – Арк. 12.
19. Матеріали до характеристики стану сільського господарства України: Для делегатів XI з'їзду КП (б) У. – К., 1930. – 139 с.

